

bontakozhatom azok közül.” – írta 1848 június 5-én. A bécsi udvar azonban kihasználta a robbanékony helyzetet és teret engedett a polgárháborúnak. Mikó Imre elvállalta 1848 októberében az agyagfalvi Székely Nemzetgyűlés elnöki tisztét, de párbeszédre ekkor már nem nyílt alkalom. Felmentették ugyan kormányzói állásából, de házi őrizetbe helyezték Bécsben, ahonnan csak 1849 októberében térhetett haza. Ilyen körülmények között tudta meg negyedik gyermeke (Anna) születése előtt – ez a jelen a kötet utolsó levele, január 30-án datálódott –, hogy apósa meghalt. „*Mily tiszta és szép volt lelke – olyan volt kimúlása. Áldás, áldás poraira! [...] Hogy mit éreztem ezen reám nézve oly rémítő, véletlen csapáson, azt csak te tudhatod, de azért ne féltés és ne aggódj érettem semmit is, mert erőt adott az Isten. [...]* Az Istennek minden áldását kéri réád Máriskód” – zárta sorait odaadó hitvese.

A levelek kötetbe rendezése sem véletlen. Az írásokból kiderül, hogy Rhédey Mária maga is foglalkozott könyvkötéssel, és amint írta férjének: „*Nem tudtam, mit csináljak, valamit kedvedre, drága lelkem. Egyszer említetted volt, hogy szeretnéd, ha leveleidet békötém, azért most azt elévettem, s abban mesterkedem, bár kedvet találnék véle!*” (1845. május 25-én keltezett, 127. levél). Mikó Imre 1855-től kezdve iratainak egy részét bekötette, hogy feleségének méltó emléket állítson.

A 344 oldalas tartalomzó kiadvány magába foglalja a tartalomjegyzéket, a bevezetést, majd a szövegközlés következik 272 oldalon keresztül, a függelék Rhédey Mária írásait tartalmazza (*Hagyatkozó búcsúlevél; Könyörgés férjemért*), ezt követi a képmelléklet (a grófi család tagjairól és a korabeli levelekből) és a szómagyarázat. A kötetet névmutató zárja, amely azért is hasznos, mert a nők leánykori neve mellett férjezett nevükre is kiterjedt a szerkesztők figyelme, az uralkodókat az uralkodóházuk nevével együtt jelölik. Az eredeti kis leveleskönyvbe 126 levél volt bekötve, ezek 1848 januárja és 1849 januárja között keletkeztek. A könnyen olvasható sorok által képet kapunk a házastársak közti meghitt viszonyról, amelyet olykor mély bánattól, máskor tréfálkozó, játékos humortól áthatott megnyilatkozások tanúsítanak.

A könyvet nemcsak a magyar történelem iránt rajongók táborának ajánlom, hanem a szépirodalom kedvelőinek is, akik most bepillantást nyerhetnek egy erdélyi arisztokrata család leveleskönyvébe.

JAKAB IMOLA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológia Doktori Iskola
Kolozsvár / Cluj-Napoca, Horea, 31
imola.jakab@ubbcluj.ro

NAGY ANNA, **Dupla expó. Fotográfia a kortárs magyar irodalomban.** Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 2021. 352 l.

Nagy Anna *Dupla expó* című, önálló kötetként megjelent doktori disszertációját az Erdélyi Múzeum-Egyesület adta ki 2021-ben. A könyv 352 oldalba gyűjti és foglalja össze azokat a kortárs magyar irodalmi műveket, amelyek a fotográfia vagy a kép valamilyen formájára utalnak, ahhoz kapcsolódnak. A cím olyan, akár egy kép a könyv tartalmáról, ami akkor válik leginkább dekódolhatóvá, ha elolvastuk a könyvet. A *Dupla expó* az irodalom és a fotográfia egymásra „exponálásait” mutatja be, és ahogy az alcím is jelöli: a kortárs magyar irodalomra helyezi a fókuszot.

A bevezetőből kiderül, hogy a kortárs magyar irodalom és a fotográfia intermedialis kapcsolatait 2012-ben kezdte kutatni a szerző. A kutatás elején a forrásfeltárás nehézkes volt, mert a könyvtári katalógusokban nem létezett kimondottan az irodalom és a fotográfia kapcsolatát jelölő kategória. Idővel az intermedialitásról szóló szakirodalom egyre gyarapodott, valamint a szerző a Magyar Fotóirodalmi Adatbázist (amelyet Pál Gyöngyi hozott létre) használta a kutatásához. A bevezetőben két célt fogalmaz meg a szerző: az 1990 utáni magyar fotóirodalom, fotóirodalomban való tájékozódás; illetve didaktikai jellegű feladatot is vállalt: „fiatal kutatók, az irodalom intermedialitásának vizsgálatában érdekelt egyetemi hallgatók számára próbál áttekinthető, tömörített alapvetést nyújtani a fotográfia meghatározó elméleteit, technika-, irodalom- és kultúrtörténeti összefüggéseit illetően.” A munka azoknak szól, akik érdeklődésüket a kortárs magyar fotóirodalomban szeretnék elmélyíteni.

A könyv első fejezete *A kép–szöveg viszonyokról, a képi fordulat után* címet viseli. A szerző ebben a fejezetben W. J. Thomas Mitchell képi fordulat elméletét mutatja be, amely az 1990-es évek elején észlelt elméleti paradigmaváltásról és a kulturális átalakulásról szól. A szerző továbbá Irina O. Rajewsky intermedialitáselméletére és közelítésmódjára is támaszkodik. A fotográfia és az irodalom mint a kép és a nyelv egy-egy specifikus létmódja, e két médium viszonya sokféleségének áttekintése és értelmezése a cél.

A második fejezetnek *Intermedialitás* a címe. A szerző az irodalom és fotográfia különféle kapcsolatainak leírásához az intermedialitás fogalmkörét tartja a legmegfelelőbbnek. Bemutatja a kifejezés eredetét: először Amerikában tette közkeletűvé Dick Higgins, aki arról írt, hogy korának számos műalkotása tulajdonképpen egyetlen közeghez sem sorolható. Ilyen például a ready-made és a happening. Ezek a művek egyetlen „konceptuális fúziót” alkotnak. A médiumok közti határok átlépését kategorizálva ismerteti a szerző: mediális áthelyezés (az egyik médium lefordítása a másikra, például: könyv filmes adaptációja), médiumkombináció (két médium egyszerű egymás mellé helyezése, pl. illusztráció egy könyvben a szöveg mellett) és intermedialis utalás (médiumspecifikus technikák, eljárások imitációját, felidézését vagy tematizálását jelenti egy másik médium által, például az ekphraszisz szöveg). Az ekphraszisz kép és szó közös alakzata „egy vizuális reprezentáció verbális reprezentációja”.

A harmadik fejezetnek a célja a fotóirodalom fogalmának bevezetése. Három alfejezetből épül fel ez a rész: *A fotóirodalom-kutatás hagyománya; Tájékozódási lehetőségek a kortárs magyar fotóirodalomban; A két médium találkozásának jellemző színterei*. Ebben a fejezetben az olvasó szakirodalmi áttekintést kap arról, hogy a fotóirodalmi együttműködések mely tudományterületek elméleti munkáiban kaptak reflexiót, összegzést. A fejezet második felében a kortárs magyar fotóirodalom területeit, irányait, az utolsó alfejezetben pedig azokat a műveket mutatja be a szerző, amelyek a fotográfia és az irodalom kölcsönhatásának eredményeként születtek. Néhány példát kiemelve: Máté Angi *Mamója* (2009) Miklósi Dénes grafikus illusztrálta családi fotók negatívjainak feldolgozásával (a képek a Fortepanról származnak); Nadas Péter *Saját halál* (2004) című könyve, amelyben a szerző híres vadkörtefa-sorozata kíséri a klinikai halál állapotának megtapasztalásáról, a meghalás kognitív tapasztalatairól beszámoló írásművet. „A kép és a szöveg itt egymástól függetlenül is létező alkotások. A fényképekből többek között a Mai Manó Házban nyílt kiállítás 2003-ban, a szöveg az *Élet és Irodalomban* jelent meg 2001-ben (Nadas 2003, 2001b).” A szerző rámutat arra is, hogy az egyszerű illusztrációs viszonyon túl a fotó és az irodalmi szöveg kombinációja „olyan új művészeti formákat, műfajokat is képes létrehozni, mint a fotós képregény vagy a fotónapló”.

A fotográfia mibenlétéről című fejezetben a fotó- és képelméleteket gyűjti össze a szerző. Olvashatunk itt a fotográfia feltalálásáról, a képkészítés technikai fejlődéséről és elterjedéséről, valamint a fotográfia kulturális jelentőségeiről. *A Meghatározó fotográ-*

**fiaelméletek a 20. században* alfejezetben a fotográfia klasszikusainak, mint Walter Benjamin, Roland Barthes, Susan Sontag és Vilém Flusser, elméleteit tekinthetjük át. Ebben a fejezetben a fotók helye is fókuszba kerül, többek között a kötet alapvető kutatási tárgya: a könyv. „A tematikus vagy szerzői fotóalbumoknak, az úgynevezett művészkönyveknek a hagyománya mellett a fényképek a legkülönbözőbb célból kerülnek a könyvek lapjaira, ahol kivétel nélkül valamilyen viszonyba kerülnek az írott szöveggel. A könyvet mint formátum meghatározza az olvasásnak, a képek nézegetésének a gyakorlatát. A könyvet nagyfokú mobilitás jellemzi, mégis, kötött formája révén a kép–szöveg viszonyok, a szerkezet állandósága révén meghatároz egy alapvető értelmezési keretet.”

A *fotográfia irodalmi felfedezései* című fejezetben a szerző végighalad a fotográfia történetén, és bemutatja azokat a fontosabb eseményeket, publikációkat, amelyekben az irodalmárok valamilyen formában viszonyulnak a fotográfiához, néhány példa: a dagerrotípiát megjelenését 1840-ben Edgar Allan Poe lelkes esszével üdvözölte, Adré Breton *Nadja* (1928) című regénye, amelyben a folyó szövegbe fotókat, újságkivágásokat, képzőművészeti reprodukciókat, rajzokat illeszt a szerző.

A hatodik fejezet a médiumkombináció és az intermediális referencia, ezekre hoz két példát a világirodalomból a szerző, W. G. Sebald: *Austerlitz* és Dubravka Ugrešić: *A feltétel nélküli kapituláció múzeuma* című műveket bemutatva és vizsgálva. Mindkét műben a fénykép az emlékeztést, a múlt rekonstruálását segíti, valamint személyesebbé teszi az elbeszélte élményeket. Sok esetben a fényképek és a szöveg „szétválaszthatatlan, ugyanakkor feszültségteli egységet alkotnak”. Ez pedig kérdéssé teszi a valóság és fikció viszonyának vizsgálatát.

A hetedik fejezetben magyar műveket elemez a szerző. A város tematikára fűzi össze a fejezet első részében elemzett műveket: Klösz György, Bruno Bourel – Parti Nagy Lajos, Erdős Virág, Térey János egy-egy művét. Závada Pál *Természetes fény* című regényét is tárgyalja a következő alfejezetben, valamint egy újabb mediális közeget is bevető művet, amelyet 2014-ben kezdtek, az InstaVerset projektet.

Az utolsó fejezetben a kép vagy fotográfia csak írott formában jelenik meg az elemzett művekben. Az elemzett művek, mint Márton László *Árnyas fűtca* és Schein Gábor (*retus*) című művei érintik az ekphraszisz jellemzőit. Tóth Krisztina *Pixel* című novellafüzére a képkészítés írott formája és poétikai jellemvonásai miatt kerülhetett ebbe a fejezetbe. Simon Márton *Polaroidok* című verseskötete a haiku és a polaroid „dupla expója”. A haiku jellemzője, hogy a hétköznapi, a banálisat képeken keresztül ragadja meg vers formában, egyszavastól a három-négysorosig. A polaroid kép készítése rövid idő alatt történik, „a képeket egyszerűség és illékonyág is jellemzi, hiszen a felvételeket nem lehet sokszorosítani, minőségük pedig gyorsan romlik, a fotópapír hamar kifakul, tönkremegy”. Simon Márton versei írott polaroidok.

A szerző munkáját kézikönyvként ajánlja, amelyben a fotográfia és az irodalom kapcsolatát tárgyalja kimerítően. Ez a kézikönyv beteljesíti célját: akár fél- vagy egyéves tananyagot is össze lehet állítani egyetemisták számára e könyv tartalmából. Nagy Anna *Dupla expó* című könyve kiváló tájékozódást nyújt a kutatók, hallgatók számára, akik szeretnének elmélyülni azon kortárs magyar irodalmi művek nem is olyan kicsi világában, amelyben a fényképezés aktusa, a fotográfia megjelenik írott vagy kép formájában.

MIRON-VILIDÁR VIVIEN

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológia Doktori Iskola
Kolozsvár / Cluj-Napoca, Horea, 31
vivienmironvilidar@gmail.com